

4. Els ocells

El cicle fenològic

La conca Mediterrània és una de les regions d'elevada biodiversitat d'ocells a nivell mundial, i és l'àrea d'Europa amb major riquesa d'espècies, moltes de les quals només es troben aquí. Depenent de cada espècie, esdevé lloc de residència durant tot l'any o per períodes més curts, com ara la primavera-estiu en el cas d'espècies que hi venen a reproduir-se, com la tardor-hivern per espècies que hi venen cercant un lloc amb un clima més suau.

Els ocells migratoris es caracteritzen per criar a un lloc i passar la resta de l'any en un altre. Els viatges que fan entre els llocs de cria i no-cria és el que s'anomena migració. A la nostra avifauna hi ha un conjunt d'espècies que venen a la primavera per criar i marxen a finals de l'estiu o la tardor cap a Àfrica, on passaran la resta de l'any fins a la propera temporada de cria. Per tant, es poden definir dues migracions, una de primavera o pre-nupcial, que és la que fan des d'Àfrica fins a Catalunya, i una altra de tardor o post-nupcial, que és la que fan des de Catalunya cap a Àfrica. Els estudis de la fenologia migratòria s'han centrat majoritàriament en conèixer quan arriben i quan se'n van aquestes espècies ocells. Per altra banda, Catalunya també esdevé el lloc de residència hivernal de moltes poblacions que crien en latituds més septentrionals. En aquest cas, arriben a les nostres latituds al final de la seva migració de tardor, mentre que el moment en el que marxen esdevé l'inici de la migració de primavera.

Un fet important que cal destacar de Catalunya és que està situada dins les rutes migratòries de les poblacions d'ocells que travessen aquest territori sense aturar-se més que per descansar un o pocs dies. Per tant, a casa nostra s'hi troben tant ocells nascuts en altres latituds com individus nascuts aquí, anomenats sovint individus locals.

Metodologia

Potser el punt més favorable per a l'establiment d'estudis fenològics és precisament que no cal cap protocol complex. Només és necessari acomplir dos requisits: **constància en l'observació del medi i coneixement de les espècies estudiades**. En el primer punt, no cal ser molt estricte amb els horaris d'observació, però sí cal parar atenció tots els dies (o tots els dies d'observació) a la presència de certs ocells. Respecte al segon punt, les espècies tradicionalment estudiades en xarxes fenològiques s'han de caracteritzar precisament per ser comunes, abundants i prou populars com per ser fàcilment conegudes pels observadors.

Aquestes característiques van encaminades a garantir que es puguin fer observacions arreu, que les espècies siguin fàcils de detectar amb un mínim esforç i que no hi hagi confusions amb d'altres espècies que no són objecte d'estudi.

Estudiar com varia la fenologia dels ocells amb el temps passa per conèixer una sèrie de moments ben definits del seu cicle vital; tradicionalment, això ha consistit en enregistrar les dates d'arribada a la primavera i de partida a la tardor. Ara bé, es demana ampliar la recollida d'informació sobre les espècies, prenent nota sistemàticament (en cada dia

d'observació) sobre si l'espècie ha estat detectada o no. Això permetrà obtenir corbes fenològiques molt més robustes i evitarà problemes interpretatius per part dels observadors. Així, en el període primaveral, anotar totes les observacions permetrà diferenciar els individus locals dels individus en procés de migració primaveral, els quals se solen observar un o pocs dies, de manera puntual, mentre que els reproductors locals romanen a la zona de manera més contínua. En el cas de la tardor, quan la detectabilitat de les espècies sol ser molt més baixa, la darrera data de detecció seria molt més fiable si l'observador manté l'atenció sobre la presència de l'espècie durant tot el període que si només ho fa quan creu que està a punt de marxar. Això també és vàlid per una de les propostes novadores del protocol que aquí es presenta: la incorporació de la fenologia d'arribada i partida d'espècies típicament hivernals a la major part de Catalunya.

És evident que en moltes jornades de presa de dades les espècies seleccionades no seran detectades, malgrat això, i tot i que el temps destinat a l'observació del medi sigui curt, l'atenció constant dels observadors acabarà aportant dades de presència que permetran configurar uns patrons fenològics clars. En aquest sentit, cal tenir present que en els protocols de recollida de dades ornitològiques més moderns es potencia molt la presa de sèries de dades més que dades aïllades (per a més informació, es pot consultar la pàgina web "www.ornitho.cat").

Si se saben identificar, les deteccions dels ocells es poden donar igualment per vàlides tant si es tracta d'exemplars observats com si se'l sent cantar. El comportament particular de cada espècie determinarà la manera més adient de detecció i, tal com es fa habitualment en la majoria de seguiments d'ocells, no cal diferenciar el sentit (vista o oïda) emprat en la seva detecció. Els ocells a la primavera solen tenir un comportament força conspicu i són molt més sonors que a la tardor, de manera que és fàcil detectar l'arribada de les espècies en aquesta estació. De tota manera, la constància en l'actitud i en la presa d'informació, així com el coneixement de l'entorn immediat dels observadors (els ocells solen seleccionar determinats hàbitats o elements concrets del paisatge), poden ser factors que ajudin molt a la detecció de les espècies.

Els objectius concrets de l'observació fenològica dels ocells són determinar els períodes en què l'espècie troba condicions adequades per establir-s'hi. En la major part d'espècies de presència primaveral i estival això correspon a dos períodes crítics per als ocells: la reproducció i, en algunes espècies, la muda. En el cas dels hivernants, els ocells visiten casa nostra a la recerca d'aliment en un context tèrmic més favorable que el que tenen en aquest moment de l'any a les àrees on es reproduïxen del centre i nord d'Europa.

En síntesi, **la metodologia suggerida és molt senzilla, però requereix de la perseverança** pròpia dels observadors de la FENOCAT.

Llistat d'espècies

A la taula 3 es proporciona el llistat d'espècies d'ocells que es poden observar, indicant també la manera més habitual de detectar-les (V=vista, O=oïda).

El llistat inclou tant espècies de presència primaveral-estival com d'aparició tardoral-hivernal, de fàcil identificació i per a les que les possibilitats de confusió amb altres espècies són

baixes. La major part d'aquestes espècies es troben ben distribuïdes per Catalunya, però algunes són més pròpies d'àrees determinades, cosa que caldrà ser contemplada per cada observador en funció de la seva localitat de treball. A l'annex d'aquesta guia hi ha una fitxa per a cada espècie d'ocell que es pot observar, amb una descripció general de l'espècie i informació sobre la distribució territorial de la mateixa.

Taula 3. Llistat d'espècies d'ocells que es poden observar i sentit principal de detecció.

Nom comú	Nom científic	Sentit principal de detecció
Ocells de primavera-estiu		
Oreneta vulgar	<i>Hirundo rustica</i>	V
Falciot negre	<i>Apus apus</i>	V
Cucut	<i>Cuculus canorus</i>	O
Rossinyol	<i>Luscinia megarhynchos</i>	O
Puput	<i>Upupa epops</i>	V,O
Oreneta cua-blanca	<i>Delichon urbicum</i>	V
Abellerol	<i>Merops apiaster</i>	V,O
Oriol	<i>Oriolus oriolus</i>	O
Guatlla	<i>Coturnix coturnix</i>	O
Capsigrany	<i>Lanius senator</i>	V
Escorxador	<i>Lanius collurio</i>	V
Ocells de tardor-hivern		
Lluer	<i>Carduelis spinus</i>	V
Durbec	<i>Coccothraustes coccothraustes</i>	V
Fredeluga	<i>Vanellus vanellus</i>	V